

“...biology tells us what goals are humane...”

- Ett maktperspektiv på biologismens uppfattningar kring kön, sexualitet och “ras” i NRK:s programserie ”Hjernevask”

Göteborgs universitet
Institutionen för kulturvetenskaper
Genusvetenskap
Uppsats, 15hp, fördjupningskursen
HT 2014
Författare: Sanna Stormvall
Handledare: Juan Velasquez

Abstract

Den här uppsatsen syftar till att problematisera framställningar av maktordningarna; kön, sexualitet och "ras" i NRK:s populärvetenskapliga dokumentärserie; "Hjernevask" från 2010, samt hur dessa kan förstås ur ett maktperspektiv med fokus på poststrukturalistiska och postkoloniala teorier. Uppsatsen behandlar även vilka hegemoniska positioner som går att finna i serien. Analysen bygger på en diskursanalys av materialet som utgörs av alla sju avsnitten i programserien. Resultatet visar att programseriens betoning av de biologiska förklaringsmodellerna kring kön, sexualitet och "ras" skapar en diskurs som riskerar att upprätthålla en heteronormativ rasism som får figurera i norsk public service, samt reproducerar hegemoniska positioner som verkar uteslutande och normerande. "Hjernevask" skapar en diskurs som placerar in människor i fack, i stabila identiteter, som knyts samman med specifika egenskaper. Uppsatsen bidrar till att synliggöra upprätthållanden av ojämlika diskurser och visar att ojämlika maktrelationer även genomsyrar biologisk forskning.

Nyckelord: *"Hjernevask", public service, biologism, vithet, heteronormativitet*

Innehållsförteckning

Inledning	4
Bakgrund	4
Syfte och frågeställning	5
Forskningsfältsoversikt	5
Teori och metod	9
Centrala begrepp	9
Metod	12
Material	13
Avgränsningar	14
Reflexivitet och etiska reflektioner/dilemman	15
Analys	16
De sju avsnitten i ”Hjernevask”	16
Kön och sexualitet	18
”Ras”	24
Kön, ”ras” och makt	26
Materia/diskurs	28
Intersektionella kopplingar	29
Slutdiskussion	30
Källförteckning	32
Tryckta källor	32
Artiklar	33

Inledning

Bakgrund

Vad är det som formar oss människor? Är det en fråga om biologi? Eller kanske snarare sociala konstruktioner? Finns det mänskliga raser, och i så fall, finns det någon skillnad i intelligens mellan dessa? Och hur ligger det till med våldet? Är det så att människor från Algeriet är mer våldsbenägna än Norrmän? I den norska TV-serien och underhållningsprogrammet ”Hjernevask” beger sig komikern Harald Eia ut på en (inte så) episk resa för att reda ut hur det egentligen ligger till med dessa frågeställningar. Eia söker upp ett flertal forskare från främst USA, Storbritannien och Norge för att finna svar. Vad är det som formar oss? Är det arv eller är det miljö?

”Hjernevask” sändes på Norsk Rikskringkasting (förkortat NRK som i princip är den norska motsvarigheten till SVT, eller Sveriges Television) år 2010, och trots att programledaren Harald Eia främst, av sin norska publik, förknippas med humor så är ”Hjernevask” ett mer allvarligt program enligt Eia själv. ”Hjernevask” handlar om huruvida vi ”er født sånn eller blitt sånn” (nrk.no).

Jag hittade programserien när jag var inne på Flashback forum, som är ett webforum som går under parollen ”yttrande frihet på riktigt” (flashback.org), för att läsa diverse antifeministiska åsikter. I en antifeministisk krets, i en svensk kontext, verkar programmet blivit väl mottaget (flashback.org). Det blev också tydligt att många försökt få SVT att köpa in serien, dock utan resultat. På sin blogg skriver jämställdisten Per Ström om ”Hjernevask” på följande sätt:

Programmen tar upp feministiska teser och genusforskning till kritisk granskning – och det blir en slakt. Bland annat är det förmodligen på grund av Hjernevask som Norges forskningsråd nyligen beslutade sig för att lägga ned programmet för genusforskning (Ström 2011).

För mig belyser citatet problematiken med själva programmet, att det riskerar att skapa negativa effekter i form av att antifeministiska frågeställningar får luft under vingarna. För är det inte oerhört problematiskt att, i vårt ojämlika samhälle, där det görs skillnad mellan människor på grund av kön, sexualitet och ras/etnicitet,

formulera frågor som faktiskt riskerar att reproducera skillnader snarare än att ställa sig kritiskt till dessa? Det är på grund av den här problematiken min studie är relevant för det genusvetenskapliga fältet, för att kritiskt granska upprätthållande av ojämlikhet och orättvisor.

Det är inte bara i antifeministiska kretsar som frågeställningar och/ eller föreställningar som dessa är vanliga. Som genusstudent stöter jag ofta på liknande resonemang och blir ofta ifrågasatt bara genom att nämna det, för många , provocerande ordet ”genusvetenskap”. Jag valde det här materialet på grund av att jag ställer mig kritisk till, dels de frågeställningar som tas upp i programmet, men framför allt på vilket sätt dessa besvaras och hur programmet i sig är vinklat. Jag provoceras av tankegångar i programmet som låser fast betydelse i förhistoriska mytiska män och kvinnogestalter då det riskerar att resultera i mer eller mindre levbara liv.

Syfte och frågeställning

Den här uppsatsen har som syfte att problematisera framställningen av kön, sexualitet och ”ras” i NRK:s dokumentärserie ”Hjernevask” och hur dessa framställningar kan förstås ur ett maktperspektiv.

- Hur framställs kön, sexualitet och ”ras” i serien?
- Vilka hegemoniska positioner går att finna i serien?

Forskningsfältsöversikt

Det område jag har valt att undersöka i min uppsats placeras jag in i en populärkulturell, populärvetenskaplig och medial diskurs eftersom dokumentären som utgör mitt material både har producerats och sänts på NRK, i underhållningssyfte. Jag vill också placera min uppsats inom en postkolonial och poststrukturalistisk teoribildning då jag kommer använda mig av intersektionella och queera perspektiv i min analys. Det postkoloniala fältet ligger även till grund för Sara Ahmeds (2010) perspektiv på vithet som jag har valt att använda mig av. Ahmed menar att vithet kan

förstås som en pågående historia, som orienterar olika kroppar i olika riktningar. Vithet som en slags utgångspunkt som påverkar vad som blir möjligt och inte (Ahmed 2010:50). Med tanke på hur föreställningar kring kön, ”ras” och sexualitet skapar olika maktpositioner, eller kanske framför allt, hur olika diskurser ligger till grund för vad som blir möjligt att tala om, för vem och på vilket sätt, vill jag även nämna forskning som analyserar sitt material med hjälp av diskursanalys.

2008 skrev Lotte Hvas och Dorte Effersøe Gannik i sin text ”Discourses on menopause – Part 1: Menopause described in texts addressed to Danish women 1996-2004”, om olika konstruktioner och diskurser gällande klimakteriet hos danska kvinnor. Hvas och Effersøe Gannik använder sig av diskursanalys för att identifiera olika diskurser kring klimakteriet. Texten hjälper mig att förstå hur diskursanalys kan användas för att analysera medialt, populärvetenskapligt och dokumentärt material, alltså ett liknande material som jag kommer analysera i den här uppsatsen.

Relevant forskning för mitt fält är även forskning med ett intersektionellt perspektiv. Den intersektionella forskningen visar på skillnad och samverkan mellan olika maktkategorier och uppmärksammar olika maktförhållanden. Ett intersektionellt perspektiv öppnar upp för fler kategoriseringar än exempelvis kön/genus. I förhållande till mitt populärvetenskapliga material blir intersektionalitet relevant då det i programserien saknas en djupare förståelse kring hur maktpositioner samverkar. Paulina de los Reyes och Diana Mulinari argumenterar för att det inte går att isolera kön från exempelvis klass. Utan kön påverkas alltid av klass och tvärtom. Intersektionalitet är användbart för att problematisera maktpositioner och maktskapande genom att ställa frågor kring hur makt och ojämlikhet är sammanbunden med uppfattningar kring till exempel vithet, heterosexualitet, klasstillhörighet. I dessa uppfattningar skapas och upprätthålls skillnad mellan människor i samhället (de los Reyes & Mulinari, 2005:99). I materialet blir detta relevant eftersom det saknas ett maktperspektiv kring hur exempelvis kön/genus och ”ras” samverkar med varandra.

Fanny Ambjörnssons avhandling ”I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer” (2003) är en studie som visar hur genus skapas hos en grupp gymnasietjejer. Här blir det tydligt att genus skapas genom en rad andra kategoriseringar som ålder, etnicitet, nationalitet, sexualitet och klass, dock till olika grad. Avhandlingen behandlar även hur normer påverkar och hur dessa är bundna till produktionen av genus. Den behandlar även hur konstruktionen av genus är nära

knutet till konstruktionen av heterosexualitet (Ambjörnsson 2003:305). I "Hjernevask" problematiseras inte hur dessa konstruktioner samverkar utan förståelsen av kön/genus knyts samman med diverse gener och hormoner.

Som tillägg till detta kommer jag i den här uppsatsen använda mig av vithet som erfarenhetskategori såsom Ahmed beskriver det i "Vithetens fenomenologi" (2010). Enligt mig är ett sådant perspektiv på vithet relevant i det att även vithet som erfarenhet och känsla speglar samhället. Jag tänker specifikt på Ahmeds diskussion kring hur vita kroppar aldrig behöver möta sin vithet, stoppas inte upp på grund av den, till skillnad från kroppar som inte görs vita (Ahmed 2010:63). Enligt mig fungerar vithet i serien på så vis att det är denna orientering som möjliggör att det i programmet ställs frågor kring ras, och om det finns några skillnader i intelligens mellan dessa. Jag tänker specifikt på framställning av stamsamhällen i Afrika, där det betonas att dessa personer, enligt de resultat dem fått i västerländska IQ-tester, skulle vara mer eller mindre "mentalt efterblivna". Ahmed erbjuder ett perspektiv och en förståelse kring vithet som något bakomliggande till vad som är möjligt och för vilka kroppar. Hur rasism institutionaliseras och går obemärkt förbi genom att inte se på vithet med kritiskt öga.

I "The trouble with nature: Sex in science and popular culture" (2003) lyfter Roger N. Lancaster problematiken kring hur bland annat populärkultur och vetenskap bygger på heterosexualitet i en amerikansk kontext samt hur idéer om homosexualitet vilar på essentialistiska föreställningar kring kön. Han behandlar olika myter och det okritiska tänkandet kring förståelsen av till exempel familj, kön och sexualitet (Lancaster 2003:27). Lancaster lyfter problematiken kring essentialism och menar att även det essentiella påverkas av maktstrukturer, därför blir det också problematiskt då exempelvis natur och argumenten kring detta verkar genom heteronormativa ramar (Lancaster 2003:31). Denna okritiska hållning till förståelsen av kön och sexualitet genomsyrar hela mitt material. När det i materialet talas om homosexualitet görs detta på grundpremisen att innebörden av att vara homosexuell främst också är att vara man och feminin. Frågeställningarna kring om vi är födda så eller om vi blivit så blir med hjälp av Lancasters idéer tydligt heteronormativa då de i mångt och mycket förhåller sig till man som maskulin och kvinna som feminin.

Lancasters bok erbjuder även en kritik av ett heteronormativt perspektiv på vetenskap och populärkultur. I min uppsats vill jag kombinera ett kritiskt heteronormativt perspektiv med intersektionalitet och även vithet som

erfarenhetskategori och orientering. På så vis bygger min uppsats vidare på Lancasters problematisering kring populärkultur som heteronormativ genom att behandla fler kategoriseringar och maktförhållanden.

Det finns även forskning som problematiserar och kritiserar evolutionära berättelser och framställningar kring kön. Venla Oikkonen visar i "Narrating descent: Popular science, evolutionary theory and gender politics" hur berättelser om evolution utspelar sig på kromosom, gen och cellnivå. Denna mikroskopiska framställning av evolution riskerar att naturalisera förståelsen kring kön i populärvetenskap som biologiska sanningar som finns inneboende i våra kroppar (Oikkonen 2010). Detta sätt att se på evolution, på mikroskopisk nivå, där gener och kromosomer skapar "könsroller", som till exempel omhändertagande kvinnor, är i centralt i "Hjernevask". Oikkonens artikel ger mig en inblick i hur evolutionära teorier kan problematiseras för att undvika att reproducera stereotypa könsskillnader.

Jag vill här även nämna Sara Arrhenius essä "En riktig kvinna: om biologism och könsskillnad" (Arrhenius 1999), då den kritiserar liknande frågeställningar som inte problematiseras i "Hjernevask". Boken behandlar vetenskapens roll i bildande av opinion kring könsroller som berör inte bara forskare, utan alla människor. I boken ställs frågor kring hur forskningsresultat sprids, hur denna information värderas, vad det är som får genomslag samt hur vetenskap sprids, används och missbrukas (Arrhenius 1999:8) Detta är frågor som jag upplever saknas i mitt material i alldeles för stor utsträckning. Arrhenius problematiserar en biologisk förståelse av kön och "En riktig kvinna" tycker jag är relevant då den tar upp några problematiska aspekter när det kommer till en förståelse av kön som en biologisk företeelse, vilket, enligt mig, är det övergripande syftet i "Hjernevask", där det alltså betonas att det vore dumt och bristfälligt att se kön som socialt konstruerat. Arrhenius text är väldigt användbar då den pekar på några av de problem som uppstår med en biologisk förklaringsmodell och ger en mig en bild av hur biologiska förklaringar används i vetenskapliga sammanhang, jag tänker speciellt på exemplet som Arrhenius tar upp med att det kroppsliga glider ihop med det psykologiska, där manliga och kvinnliga egenskaper har en biologisk grund som sitter kvar sedan lång tid tillbaka. Mannens egenskaper kommer ur en sådan förklaring från att han evolutionärt formats till jägare och krigare. Att kvinnan utvecklat andra egenskaper och en annan personlighet kommer från hennes moderskap (Arrhenius 1999:63). Arrhenius visar på denna mytiska bild kring urtidsmänniskan, som är en central del i "Hjernevask". Texten ger mig en bild

av hur jag kan se på och förstå dessa biologiska förklaringar som jag ser som mycket användbar, jag kommer dock använda mig av andra teoretiska perspektiv och begrepp i min analys.

Avslutningsvis vill jag nämna tidigare forskning ur ett poststrukturalistiskt perspektiv, då det även är utifrån det perspektivet jag kommer analysera mitt material. Jag tänker att jämställdhetsdiskursen skapar skillnad i sig genom att förhålla sig till kategorierna kvinna och man, vilket är problematiskt ur ett poststrukturalistiskt perspektiv eftersom det inte finns någon essentiell eller inneboende betydelse. Språket är också viktigt i skapandet av världen inom den poststrukturalistiska teoribildningen på grund av att språket inte är stabilt. Språket skapar föreställningar och bilder av världen och vad som är av betydelse och inte (Ambjörnsson 2006:45).

I min uppsats kommer jag alltså använda mig av en kombination av dessa olika perspektiv för att analysera mitt material. Jag upplever att det som skrivits tidigare, som går att koppla till mitt område, och som jag tagit upp här, inte fokuserar på heteronormativitet, intersektionalitet och vithet, på ett kombinerat sätt, såsom jag vill göra.

Teori och metod

De utgångspunkterna jag har i den här uppsatsen är influerade av poststrukturalistiska, queera och postkoloniala teorier. Ur ett poststrukturalistiskt perspektiv finns det inga fasta identitetsdimensioner som genus, som går bortom de handlingar vi utför (Ambjörnsson 2003:12). I uppsatsen kommer jag även använda mig av postkolonial kritik av dem västerländska diskurserna som utgångspunkt och rasifiering av kroppar. Det queera erbjuder en kritik mot etablerade samhällsnormer. Jag kommer också använda mig av posthumanistiska sätt att tänka kring kroppens materialitet, som också erbjuder en kritisk hållning till binära uppdelningar (Lykke 2009:147).

Centrala begrepp

Judith Butler problematiserar uppdelningen som mellan *kön* och *genus*, där genus betecknar det kulturellt konstruerade könet och där kön står för det biologiska. Enligt Butler finns det ingen fördiskursiv realitet när det kommer till kroppens anatomi även

om det finns en bild av könet som sådant. Butler menar att det inte är möjligt att skilja kön från genus eftersom kön alltid, i slutändan är en genuskonstruktion. Genus borde enligt denna förståelse inte enbart ses som den betydelse som kulturen applicerar på ett, som Butler beskriver det; ”på förhand givet kön” (Butler 2007:56), utan måste även ses utifrån mekanismer för meningsskapande, vilka kön skapas genom.

Jag ser på kön som någonting som skapas diskursivt, språkligt, alltså som något vi ”gör” i interaktionen människor emellan, snarare än något vi ”har” eller som ”är”. Vissa skandinaviska forskare har kritiserat en användning av begreppet genus framför kön och menar att genus fortfarande vilar på den icke önskvärda distinktionen mellan kön och genus. Det riskerar att fortsatt leda våra tankar i dualistiska banor. Eller att genus som begrepp börjar förlora sin politiska aspekt eftersom det mer och mer används i populärvetenskapliga och politiska sammanhang (Ambjörnsson 2003:311). Jag anser dock att det är svårt att ta ställning till vilket begrepp som är att föredra då jag uppfattar båda som inte befriade från befintliga maktförhållanden. Jag har valt att använda mig av begreppet kön i min uppsats, dels för att det underlättar för mig språkligt. Men också som ett slags ställningstagande och en kritik mot att kön är det biologiska, det av naturen givna. I vissa specifika fall har det varit nödvändigt att använda genus framför kön av begripliga skäl. I mitt material är begreppen kön och genus centrala då flera av avsnitten behandlar vad som är biologiskt betingat och vad som är samhällsligt konstruerat. Distinktionen mellan det biologiska och det socialt konstruerade görs kontinuerligt i serien, vilket jag kommer visa på i analyskapitlet.

Ett annat centralt begrepp är *den heterosexuella matrisen*. Det finns en idé om att det finns två naturliga och separata kön, som existerar bortom både sociala och historiska villkor. Butler menar att den sådan idé är normativ just för att den är av reglerande karaktär och bestämmer inte bara att man ska vara kvinna och man, utan också på vilket sätt detta ska ske. Det är kategorierna man och kvinna som två, till varandra, motsatta kön, som blir de enda begripliga och möjliga identiteterna på grund av en heterosexualiserad förståelse kring kön. Enligt Butler har en sådan binär förståelse mellan man och kvinna utvecklats ur en heterosexuell matris. Jag förstår den heterosexuella matrisen som en maktordning, där en feminin kvinna förväntas begära en maskulin man, och på rätt sätt utföra handlingar som kopplar rätt sorts kropp med rätt sorts begär, och tvärtom. Det är alltså det heterosexuella begäret och de heterosexuella handlingarna som görs begripliga (Ambjörnsson 2003:15). I

”Hjernevask” är en sådan heteronormativ förståelse av kön och begär ständigt närvarande, som i exempelvis i framställningen av sexualitet, som jag går närmare in på i kapitlet om *kön och sexualitet*.

Som tidigare nämnt är *vithet* ett begrepp som jag kommer använda mig av i min analys. Ahmed beskriver vithet som någonting som inte kan begränsas eller reduceras enbart till ”vit hud” eller någonting som vi har eller är. Det handlar snarare om olika kroppar rörelse i rummet, kroppar som passerande eller icke-passerande. Vita kroppar kan sägas vara bekväma eftersom de rum de besitter kan ses som en förlängning av dess egna former. (Ahmed 2011:138). I mitt material saknas det ett maktperspektiv som behandlar denna privilegierade vithetsposition, på så vis blir det också tydligt att vitheten har en hegemonisk ställning i den diskurs som framkommer i ”Hjernevask”, vilket jag kommer tydliggöra i avsnitten om ”*ras*” och *kön*, ”*ras*” och *makt*.

I min uppsats kommer jag mig av begreppet *ras*. I likhet med kön ser jag på ”*ras*” som någonting som görs, inte som någonting som är, eller som någon människa har. Många forskare argumenterar för en användning av begreppet *etnicitet* framför ”*ras*” eftersom *etnicitet* inte är lika laddat. Det finns även forskare som menar att begreppet *etnicitet* riskerar att osynliggöra rasismen som ett utbrett fenomen både strukturellt, vardagligt och institutionellt (de los Reyes; Mulinari, 2005:7). I den här uppsatsen kommer jag genomgående använda mig av ”*ras*”. Jag ser på begreppet som kopplat till hur diskursen kring ”*ras*” skapar förståelse om bland annat människor och kultur, som process (Ali 2006:473).

Då det i mitt material gestaltas en viss materialitet i talet om den biologiska kroppen är Karen Barads begrepp *intra-aktion* relevant för min uppsats. Som jag förstår det, menar Barad att materialitet är diskursivt. Det går alltså inte skilja på materiella fenomen från kroppsliga produktionsmekanismer. Intra-aktion är genom vilket materia och diskurs får mening, genom den samtidiga performativa upprepningen i skapandet av världen. En viktig aspekt i Barads resonemang är att det materiella dock inte kan ses besitta någon inneboende sanning eller essens, det är alltså inte en fixerad eller stabil kärna som utgör föreställningen av vad en människa är, och samtidigt är det inte heller ett helt fritt flytande tillstånd (Barad 2003:822-823).

Metod

Det diskursanalytiska fältet erbjuder både tvärvetenskapliga och multidisciplinära anatser och betydelsen av begreppet *diskurs* skiftar i betydelse beroende på vem som använder begreppet, i vilket sammanhang. Det finns alltså väldigt många olika sätt att förhålla sig till diskurser. I den här uppsatsen kommer jag analysera mitt material med hjälp av några av Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteoretiska begrepp. Laclau och Mouffes diskursteori kan placeras in i ett poststrukturalistiskt område, då teorin tar avstamp i att diskursen är det som skapar den sociala världen och olika betydelser i denna. En grundläggande instabilitet i språket innebär att denna betydelse eller mening aldrig kan låsas fast, eller att en diskurs aldrig kan bli eller är en sluten enhet, men också för att diskurser alltid omformas i mötet med andra diskurser (Winther Jørgensen; Philips 2000:13). Utifrån Laclau och Mouffes diskursteori är världen anti-essentialistisk. Det finns inget på förhand givet och därför heller ingen autentisk eller inneboende sanning (Winther Jørgensen; Philips, 2000:11-12). Laclau och Mouffe inkluderar även sociala fenomen i sina diskursbegrepp. Vi handlar utifrån att verkligheten runt omkring har en fast betydelse, och förhåller oss till vår samhällskontext som om den vore objektiv, vilket den inte är, utan på samma sätt som språket är instabilt och flytande är även samhället det (Winther Jørgensen; Philips, 2000.:40).

Diskurs kan utifrån detta perspektiv förstås som någonting som skapas i processer där det sker en kamp om vilken betydelse ett visst tecken ska tillskrivas och fastställas. Detta innebär också att vissa betydelser och vissa fixeringar av betydelse blir så vedertagna att de ses som en sanning (Winther Jørgensen; Philips, 2000:32). Jag ser exempelvis på kön som ett tecken vars betydelse fixerats till att uppfattas som sant. *Hegemoni* är ett begrepp som liknar diskursbegreppet, båda strävar efter en fixering av betydelse. Hegemoni kan ses som ett dominansförhållande, där det inte längre sker en kamp eller konflikt kring betydelse. Kamp eller *antagonism* är därför ett av begreppen jag kommer använda mig av. För att se vilka konflikter som sker kring en viss betydelse.

Diskursanalys som metod hjälper mig att synliggöra diskurserna kring kön, "ras" och sexualitet genom att urskilja de kamper som strävar efter en enhetlig betydelse när det kommer till kön, sexualitet och "ras". Metoden hjälper mig också synliggöra normerande maktrelationer som genomsyrar sättet att tänka kring kön, sexualitet och "ras" i mitt material.

Material

Materialet för min uppsats är den norska dokumentärserien ”Hjernevask” som sändes i sju delar år 2010 på NRK. Som jag nämnde tidigare kom jag i kontakt med programserien när jag var inne på webforumet Flashback och tog del av den antifeministiska agendan som inte är helt ovanlig för Flashback. Eftersom programmen sändes 2010 var det lite svårt att få tag på dem till en början, men tillslut upptäckte jag att alla sju fanns att tillgå på Youtube hos användaren *O Kitapci*. Serien består av sju avsnitt som alla ungefär är 40 minuter långa.

Jag transkriberade alla sju program i serien, för att få en bred förståelse och inblick i materialet. Genom att transkribera allt fick jag en noggrann genomgång av allt som sägs, vilket kan vara fördelaktigt för analysen. Transkriberingen innebär också att jag har lika stor kunskap och insyn i alla avsnitt och inte enbart specifika delar. Det finns vissa problem som blivit tydliga för mig under transkriberingens gång. Språket är ett av dessa problem. Eftersom serien är på norska och det är ett språk som jag inte behärskar när det kommer till stavning så har jag varit tvungen att översätta det som sägs på norska till svenska, vilket kan leda till att citaten riskerar att få en lite annorlunda syftning, även om jag gjort mitt bästa för att undvika detta. Det samma gäller de intervjuer som görs i programmet som är på engelska. Där bestämde jag mig dock för att gå tillväga lite annorlunda och transkribera det som sades på engelska till engelska. Jag gjorde det dels för att det underlättade för mig i transkriberingen eftersom jag tyckte det var svårt att översätta till svenska direkt när jag transkriberade. I vissa inslag och citat var det svårt att uppfatta vad som sades och i de fallen var jag tvungen att lämna tomma luckor då jag inte ville felcitera. Dock så anser jag att jag ändå kunnat fånga innebörden av de citaten.

Jag kommer i analysen inte översätta de engelska citaten till svenska så som jag gjorde med de norska eftersom jag vill i största möjliga mån undvika att gå ifrån den ursprungliga syftningen. Jag upplever att en översättning automatiskt skulle förändra vissa citat och kanske ge dem en lite annorlunda innebörd, i vart fall finns alltid den risken.

Under transkriberingens gång väcktes många tankar, uppslag och idéer kring hur jag analytiskt kommer ta mig an materialet. Jag insåg också hur många analytiska ingångar som är möjliga. På ett sätt uppfattar jag detta som problematiskt eftersom jag då måste göra fler medvetna avgränsningar och därför riskerar att missa viktiga

poänger. Dock upplever jag att samband och kopplingar mellan de olika uppslagen blev tydligare genom transkriberingen än om jag enbart hade tittat på programmen.

Jag har valt ut olika citat från olika avsnitt för att problematisera framställningen av kön, sexualitet och ”ras” i serien, kopplat till makt. Citaten jag valt kommer från både forskare, professorer och från programledaren. I ”Hjernevask” görs forskarna, professorerna trovärdiga genom att nämnas som verksamma vid en institution, eller genom text som publicerats. Jag kommer presentera dessa personer i analysdelen.

Jag varit tvungen att förhålla mig till den olika behandling av de personer som får uttala sig i programmet. De med mer biologiska förklaringar får i större utsträckning argumentera för sin sak, medan de med socialkonstruktionistiska förklaringar tvingas ge svar på tal på de biologiska slutsatserna, snarare än att argumentera för sin forskning och sina slutsatser. Harald Eia är, i större utsträckning, mer ifrågasättande mot exempelvis genusforskare och begär vid något tillfälle förankring i teori, medan han nickar intresserat och instämmande till de förklaringar som kommer från mer biologiskt förankrade forskare och personer.

Avgränsningar

I uppsatsen har jag varit tvungen att avgränsa mitt material på så sätt att jag valt att fokusera på de delarna i serien som passar in i de teman som jag kommer dela in min analysdel i. Analysen kommer också vara fokuserad kring enbart serien och därför inte behandla debatter kring och i samband med att den sändes, även om det säkert går att finna relevanta ingångar och perspektiv i en sådan. I uppsatsen kommer jag fokusera speciellt på kön, sexualitet och ”ras” även om det finns fler synvinklar att utgå ifrån. Genom att göra en sådan avgränsning kommer jag kunna gå djupare i analysen på färre områden istället för att snudda på ytan vid fler. Ur ett intersektionellt perspektiv kan det bli problematiskt att plocka ur maktordningar som samverkar i skapandet av diskursiv mening. Jag tänker exempelvis på funktion eller klass, som båda är relevanta maktordningar när det kommer till hur kön skapas. Dock är det väldigt svårt, kanske nästan omöjligt för mig att förhålla mig till allt på detta begränsade utrymme som en kandidatuppsats faktiskt har.

Jag har valt att enbart förhålla mig till det som nämns i programmet när det kommer till de personer som presenteras, vad gäller yrken, professioner och vid vilka institutioner de är verksamma samt när det kommer till forskning de gjort och texter de publicerat. Även om det säkert hade varit relevant att undersöka den auktoritet dessa personer besitter i forskarvärlden i förhållande till sina undersökningar. Att djupdyka ner i varje persons forskning hade krävt en uppsats i sig.

Reflexivitet och etiska reflektioner/dilemman

I den här uppsatsen producerar jag kunskap utifrån ett genusvetenskapligt och feministiskt kunskapsfält. Att tala om objektiv kunskap, vilket jag upplever frekvent görs i "Hjernevask", blir inom detta fält problematiskt då, som bland annat Donna Haraway (1988) beskriver, att kunskap riskerar att produceras från ingenstans och ovanifrån, utan att förankras i en position. Jag ser på kunskap som någonting som produceras utifrån specifika positioner, skapade av maktordningar, som även påverkar mig, och genomsyrar min uppsats (Haraway 1988:581). Att positionera sig handlar inte om att räkna upp diverse identitetskategorier som till exempel heterosexuell och kvinna, då dessa kategorier aldrig är homogena, utan snarare flytande. Att då enbart positionera sig utifrån identitet riskerar att låsa fast en specifik identitetskategori. Genom att situera sin kunskap tillåts vi ta ansvar för den kunskap vi producerar. Begreppet situerad kunskap syftar till att kunskap alltid är partiell eftersom den produceras utifrån en specifik position (Haraway 1988:583-586).

De val jag gjort av metod, teoretiska perspektiv och material för med sig vissa begränsningar när det gäller vilket kunskap jag kan få. Jag ställer mig kritisk till programmet och det sätt som frågeställningarna i "Hjernevask" besvaras, i och med att jag inte ansluter mig till essentiella biologiska förklaringar. Detta kan innebära att jag i analysen tar mig an dessa argument annorlunda och kommer med hårdare kritik gentemot den biologiska forskningen än den genusvetenskapliga. Dock anser jag att det är viktigt att bemöta biologiska rön som kopplar samman bland annat kön, "ras" och sexualitet med specifika sanningar, för att undvika att dessa normaliseras, och för att undvika att producera dessa maktkategorier som stabila och homogena. Jag

riskerar också genom mina val av specifika teorier och avgränsningar att själv bidra till (re)produktion av hegemoni.

Eftersom ”Hjernevask” är ett offentligt program har jag inte bett om tillstånd om att skriva om programmet. Jag är medveten om att de personer som figurerar i programmet kan ha vinklats fel, eller kommit med längre resonemang som inte visats i programmen. Jag tänker speciellt på de genus- och samhällsforskare som figurerar i ”Hjernevask”, då jag upplever det som att deras argument får mindre utrymme, men också görs dessa argument mindre trovärdiga genom musikval och intervjufrågor.

Analys

Jag kommer inleda analyskapitlet med att sammanfatta alla sju avsnitten för att ge en övergripande bild av handlingen i varje program. Därefter kommer jag analysera framställningen av kön och sexualitet. Jag har valt att slå ihop kön och sexualitet i ett avsnitt då de bäst kan förstås tillsammans utifrån den framställning som görs i ”Hjernevask”. Jag kommer sedan titta på framställningen av ”ras” och avsaknaden av ett maktperspektiv i samband med detta. Jag kommer även diskutera intersektionella kopplingar och hegemoniska positioner i förhållandet till kön, ”ras” och sexualitet. Jag kommer besvara mina frågeställningar genom att belysa olika citat och genom de centrala begrepp jag presenterat ovan. De citat som jag kommer att fokusera på kommer både från personer med en mer biologisk förståelse av kön, sexualitet och ”ras”, och de som har en mer socialkonstruktionistisk förståelse. Detta för att kunna skildra den diskursiva kampen på bästa sätt.

De sju avsnitten i ”Hjernevask”

Serien är uppbyggd kring sju olika teman som alla har en koppling till frågan om arv och/eller miljö. Det är programledaren Harald Eia som leder handlingen genom att ställa frågor som berör frågeställningarna i ”Hjernevask”. Eia besöker både forskare, professorer och andra yrkesverksamma som har något att säga kring huruvida vi som

människor är mest påverkade av arv eller miljö, men han besöker också personer han har någon anknytning till, som till exempel sin mamma, eller sina barn. Varje avsnitt börjar även med att Eia går runt på stan och frågar slumpmässigt valda personer om hur dem ställer sig i frågan.

I det första avsnittet frågar sig Harald Eia hur det kommer sig att kvinnor och män fortfarande arbetar med och intresserar sig för olika saker i ett jämställt land som Norge. Detta har visat sig vara förvånansvärt stabilt och nämns som ”jämställdhetsparadoxen”. I avsnittet tas olika förklaringar upp kring varför det är så att män och kvinnor arbetar och intresserar sig för olika saker. Är det för att vi är födda med olika hjärnor? Eller är det kulturellt? Eia åker runt och träffar personer och forskare från olika fält med olika förklaringsmodeller kring huruvida denna skillnad ligger i naturen eller kulturen. I programmet är det de biologiska förklaringarna som framställs som mest trovärdiga och de socialkonstruktivistiska som bristfälliga.

Det andra avsnittet diskuterar det som i programmet kallas ”föräldraeffekten”. Avsnittet börjar med att Harald Eia ställer sig frågan hur det kommer sig att skolan, som ska vara det som motverkar social ojämlikhet, där alla ska få samma chans oavsett bakgrund, inte är jämlik. Varför har familjebakgrund så stor inverkan på elevers resultat? Förutom att ställa frågan hur många procent som beror på arv och hur många procent som har med miljö att göra så spekuleras det även kring personlighet, med stort fokus på adopterade barn i relation till deras adoptivföräldrar.

Temat för avsnitt tre är ”gay/straight”. Även här ställs frågan om det är natur eller kultur, huruvida homosexualitet, är något medfött eller inte. Går det att se på folk om de är homosexuella? Finns det en ”homoradar”? Avsnittet riktar in sig på det homosexuella begäret som avvikande från det heterosexuella, alltså det heterosexuella talas om som det ursprungliga tillståndet för sexuellt begär.

I avsnitt fyra är det ämnet ”våld” som behandlas, även det med frågeställningen om det är arv eller miljö som föder våld. Fokuset ligger på kopplingen mellan att vara hetsig och våldsam och att komma från en ”hederskultur”. Finns det kulturer som gör människor mer eller mindre våldsamma på grund av en medfödd våldsinstinkt? Harald Eia försöker dessutom reda ut hur det är med mäns våld mot kvinnor. Precis som i tidigare avsnitt upplever jag att det är de biologiska förklaringsmodellerna som framställs som den mest trovärdiga och får mer utrymme för argumentation.

Den femte delen av programserien riktar in sig på "sex". I avsnittet försöker Harald Eia förstå hur det kommer sig att kvinnor och mäns sexualitet ser olika ut i samhället. Hur skiljer sig kvinnor och mäns sexuella begär från varandra? Eia frågar sig också hur vilt det kommer bli i framtiden då alla kommer ägna sig åt jämställt sex. Precis som i tidigare avsnitt går det alltid att finna förklaringar ur evolutionen, denna förhistoriska tid, som satt djupa spår i vår biologiska hjärna.

"Ras" är ämnet som det sjätte avsnittet kretsar kring. Harald Eia intresserar sig för om det finns mänskliga "raser" och om det i så fall finns någon inneboende skillnad när det kommer till intelligens. Eia besöker en handfull forskare för att reda ut och prata om detta med "ras", men också en antirastisk aktivist och en arbetssökande man som dagligen rasifieras i det norska [o]jämliga samhället. I avsnittet kategoriseras människor in i homogena grupper beroende på intelligens. Vi får exempelvis veta att IQ skiljer sig mellan dessa grupper och att det mycket väl kan bero på gener. Eia ställer sig frågan om dessa "skillnader" inte kan bidra till rasism om resultaten hamnar i fel händer.

Det sista programmet i serien sammanfattar de tidigare avsnitten genom frågeställningen "född så eller blivit så". Harald Eia lotsar oss genom frågor som berör könsidentitet, föds vi med en tydlig könsdisposition eller formas vi i sociala relationer? Som ett slutgiltigt bevis för betydelsen av det biologiska möter Eia; Victor, som vid födseln diagnosticerades med "underutvecklad penis". På grund av det opererades han och fastställdes för att vara flicka, för att senare bestämma sig för att bli man vid 16 års ålder.

Kön och sexualitet

I "Hjernevask" talas det om kön och sexualitet löpande genom alla avsnitt. Kön framställs mer eller mindre i varje program och ofta i förhållande till sexualitet. Framställningen av kön förhåller sig genomgående i alla program till kategorierna man och kvinna, där de mer biologiska och evolutionära förklaringsmodellerna tenderar att koppla samman man med maskulinitet och kvinna med femininitet.

I första avsnittet träffar Harald Eia professorn Trond Diseth, som är verksam vid barnkliniken på "rikshospitalet" i Oslo. Diseth arbetar med, vad som nämns som,

barn som är födda med deformerade könsorgan. För att kunna slå fast huruvida barnen är pojkar eller flickor används ett speciellt lektest:

Vi har definierat tio olika leksaker, det är fyra feminina leksaker, det är fyra maskulint definierade leksaker också är det så kallade neutrala leksaker. Dessa tio leksaker placeras i ett mönster och så observerar vi, sitter vi med videokamera och observerar barn i beröring av leksaken. Det vi då ser är tydliga skillnader mellan friska pojkar och flickor från nio månaders ålder och uppåt. Pojkar väljer maskulina lekar. Flickor väljer feminina lekar[...]barn är födda med en klar biologisk disposition när det kommer till könsidentitet och könsroller, och så kommer miljön, kulturen, värderingarna och förväntningarna runt oss förstärka eller moderera det (Diseth 2010, avsnitt 1,17.23- 17:40, min översättning).

Det som artikuleras i citatet är en förståelse kring kön som kopplat till pojke och maskulin och flicka som feminin. Här går det att urskilja en syn kring kön som någonting som finns ursprungligt i den biologiska kroppen, en slags fördiskursiv och inneboende sanning som formar oss som maskulina män och feminina kvinnor. Jag förstår detta genom Butler, som diskuterar kopplingen mellan biologiskt kön, genus och begär. Diseths förståelse av kön förutsätter att erfarenheten av att vara exempelvis man innebär ett avståndstagande från att vara kvinna, genom att inte vara det andra. Kön skapas här genom att länka samman viss erfarenhet (maskulin/feminin) som kopplas ihop med ett av två biologiskt essentiella könen (Butler 2007:74).

I citatet framställs en stark binär uppdelning mellan kvinna och man som två skilda och stabila kategorier. Att tänka kring kön som två stabila identitetskategorier blir problematiskt i det att det förnekar skillnader mellan, låt säga kvinnor, då det inte går att separera kön från andra diskursivt skapade identiteter såsom ”ras” och klass (Butler 2007:51).

Som jag nämnde tidigare förstår jag det som att det finns en fördiskursiv bild av kön, i det att könets essens bara existerar. Butler beskriver kroppen som en situation dit vi inte kan fly utan att kroppen redan tolkats eller tilldelats en betydelse. Enligt denna förståelse finns det ingen kroppslig situation eller sanning som kan sägas vara fördiskursiv. Kroppen i Diseths uttalande ses som ren, som ett verktyg varpå kulturella innebörder kan ristas in (Butler 2007:57-59).

Harald Eia spelar upp klippet med Diseths uttalande för Agnes Bolsø som arbetar vid centret för ”könsforskning” i Trondheim och som nämns som expert på homosexualitet (Hjernevask 2010, avsnitt 3, 04:48). Bolsø har ett

socialkonstruktivistiskt perspektiv på kön till skillnad från Diseth och ställer sig därför kritisk till det han säger. I Diseths citat finns det gränser för vad som blir möjligt att vara. Dessa gränser bestäms utifrån kulturella diskurser som utgår från tydliga binära strukturer och denna binaritet framstår som en sanning (Butler 2007:59). När det kommer till kön blir det enligt mig tydligt hur könets diskurs påverkar och begränsar vad som blir möjligt att vara. En person är en han eller hon, för att få en plats i språket, och bli begriplig som människa. Citatet nedan anser jag nämner problematiken kring detta:

[...]så inom loppet av ett dygn så är det bestämt ett kön för en person. Dem tar ett beslut, för här hos oss så blir vi människor genom att tillhöra ett av två kön. Så vi överprövar den naturliga variationen. Det finns ju män som har lite testosteron och kvinnor som har massa, eller hur, och som sagt, det med könsorganen. Någon som har stora och små av både det ena och det andra. Så spännvidden i biologi är enorm (Bolsø 2010, avsnitt 7, 28:30, min översättning).

Här sker det en diskursiv kamp kring kön. Den ena sidan benämner kön som biologiskt betingat, med en inneboende könsidentitet varpå kulturen verkar. Medan det här artikuleras en mer komplex bild av könsbegreppet i det att det är problematiskt att förhålla sig till kön begränsat till män och kvinnor på grund av den enorma variation som går att finna. Till skillnad från Diseth menar Bolsø att samhället tvingar oss att se på människor som hon eller han, att vi människor blir begripliga först när vi tillhör ett av två kön. Jag förstår detta som att samhällskroppen genomsyras av en reglerande och normerande makt. I Diseths uttalande blir det enligt mig tydligt att det finns vissa villkor genom vilka vi tillåts bli människor eller inte, i form av till exempel normer. Jag tänker kring detta med hjälp av Butlers diskussion kring sammankopplingen av kön mellan maskulin/feminin och man/kvinna. Butler menar att en sådan sammankoppling utför den naturalisering som könsbegreppet är avsett att förhindra. Att förhålla sig till diskursen om kön genom dikotomin man och kvinna innebär ett slags maktutövande som leder till upprätthållande av hegemoni och därför också förebygger ett upplösande av binariteten (Butler 2006:60). Jag kopplar detta till Diseths uttalande som kommer utifrån en position, eller i egenskap av professor vid ett sjukhus, där uppgiften är att reglera barns kön så de passar in i de normer som talar om vad en man och kvinna är (Butler 2006:71-72).

Det handlar inte om att förneka kroppens materialitet, eller ställa det materiella i motsats till det konstruerade. Men det blir problematiskt att utgå från kroppens materialitet som något som automatiskt alstrar specifika sanningar och det tenderar att bortse från maktmatriser, som exempelvis den heterosexuella matrisen. När Diseth kopplar samman kvinna och femininitet och framställer den specifika könsidentiteten som en sanning riskerar han att göra andra identiteter omöjliga eller icke begripliga. Jag tänker på de subjekt som inte kvalificeras in i varken man/maskulin eller kvinna/feminin, eller de subjekt vars begär inte följer efter denna specifika ordning (Butler 2007:69). För mig blir det genom detta tydligt att den heterosexuella matrisen genomsyrar såväl institutioner som professorer, könets diskurs påverkar även biologiska förklaringar kring könsidentitet. Biologin står inte fri från diskursiv makt. Vilket blir tydligt genom det som artikuleras i citatet av Diseth.

I ”Hjernevask” talas det även kring kön och sexualitet utifrån ett mer biologiskt perspektiv:

If women generally are the ones that gives birth, that lactates, that raise children, it would be very surprising if there wasn't some kind of psychological orchestration that helped women achieve those tasks, and made those kinds of tasks particularly pleasureable to women. So things like empathy in women, things like avoiding dangerous confrontations where you might get hurt or injured, things like avoiding social exclusion, being pushed out of the group. All of those are good things, all of those mean that you are more likely to survive and to reproduce, and to leave children who themselves also reproduce (Campbell 2010, avsnitt 1, 27:00).

Citatet ovan kommer från evolutionspsykologen Anne Campbell som förstår människor utifrån Charles Darwins teorier. Alltså att egenskaper hos människor är resultat av långa uteslutningsprocesser (Hjernevask 2010, avsnitt 1, 25:00-27:00). Här artikuleras begärets betydelse för skapandet av maskulina män och feminina kvinnor, genom reproduktionen. Jag tolkar citatet som att det är det sexuella begäret mellan de två separata könen som ligger till grund för skillnader. Det heteronormativa begäret målas upp som det naturliga och nödvändiga för fortsatt mänsklig existens. Enligt mig är det också intressant att det artikuleras en föreställning kring sexualitet som enbart kopplat till reproduktion och i synnerhet att det är kvinnlig sexualitet det talas om i detta specifika citat. Det är den ”kvinnliga” sexualiteten som skapar femininiteten. Att vara kvinna, enligt Campbell, är att vara empatisk, att undvika farliga konfrontationer som kan leda till skador, och att ha reproduktivt sex, alltså med en

biologisk man. Den här bilden av "Kvinnan" ser jag som ett försök till att hålla isär kvinna och man, att vara kvinna är att inte vara man. Det blir tydligt att det handlar om dessa två kön som kompletterar varandra genom sin sexualitet. Som jag diskuterat tidigare kan detta förstås utifrån den heterosexuella matrisen, men jag tycker också det är relevant att tänka kring vad den här bilden av "kvinna" kan innebära. För det första förhåller sig Campbell, i citatet, till kvinna som en homogen grupp. Detta bortser från de maktförhållanden och variationer som finns när det kommer till att vara kvinna. Jag förstår detta men hjälp av Mohanty (2007) som kritiserar ett enhetligt feminint subjekt. Att tala om "kvinnor" på sättet som Campbell gör innebär att bortse från viktiga och specifika historiska kontexter. När Campbell talar om kvinnan som reproduktiv och emotionell av naturen, som tillblivande någon stans långt tillbaks i ett abstrakt fördiskursivt stadie, tar hon inte hänsyn till varken klassmässiga eller "ras"-mässiga maktrelationer. Det som blir kvar, det som får karaktärisera kvinnor som grupp, är just könet. En förenkling som både är reduktionistisk historiskt sett och som heller inte är användbar när det kommer till motstånd mot kvinnlig underordning. Utan denna förklaring riskerar snarare att förstärka ett binärt tänkande när det kommer till uppdelningen av kvinna och man (Mohanty 2007:47). För mig blir det tydligt att det är detta som händer i citatet av Campbell. Det finns inte utrymme för andra sätt att vara kvinna på. För det andra blir det oerhört problematiskt att utgå från att heterosexualitet är det naturliga eller det ursprungliga när det kommer till sexualitet överhuvudtaget. Att bryta mot sexualitet- och könsnormer kan få stora negativa, ödesdiga konsekvenser för de subjekt som inte erkänns inom dessa normer. Jag tänker kring detta genom Butlers tankar kring erkännande. De normer genom vilka vi erkänns eller inte erkänns som människor utgör en form av begränsat erkännande i den stund någon förvägras att bli erkänd. Då blir normen ett slags maktcentrum, där vissa människor passar in och andra inte (Butler 2006:24). Jag tänker alltså på de kvinnor som inte känner sig hemma i den bilden av kvinnan som nämns i citatet, eller de som utövar en annan typ av sexualitet än den reproduktiva. Det är dock inte enbart heterosexuellt begär som diskuteras i "Hjernevask" utan också homosexuellt begär och sexualitet. Citatet nedan är taget ur ett sammanhang då Harald Eia diskuterar huruvida socialkonstruktivistiska förklaringar kan användas för att försöka bota homosexualitet, så som de använts i vissa historiska fall, och detta citat används som ett bevis på att biologiska förklaringsmodeller är accepterade

gentemot homosexualitet. Det ska belysa den acceptans som en biologisk förklaring till homosexualitet påstås skapa:

There's a number of surveys in psychological studies that point to the conclusion that when people believe that sexual orientation has some kind of biological basis this actually improves the attitudes towards gaypeople, in a sense they become more accepting towards homosexuality. They become less afraid that their children may gonna be taught to be gay by gay teachers for example (LeVay 2010, Avsnitt 7, 14:08).

Här visas en bild av homosexualitet som skild från heterosexualitet. Det blir även tydligt att det är homosexualiteten som är det avvikande i förhållande till det heterosexuella. Det är inte heterosexualiteten som undersöks och som måste förklaras, utan det är homosexualiteten. I programmet läggs detta citat fram som ett argument för biologisk forskning på homosexualitet, att homosexualitet som får en biologisk förklaring blir mer accepterad. Jag upplever att citatet gör något annat än vad dess syfte är, eftersom det blir tydligt att homosexualitet är någonting som skapar rädsla, som inte är önskvärt. För mig speglar det snarare samhällets icke-acceptans gentemot homosexuella personer. Jag ser detta som en effekt av den heterosexuella makten som genomsyrar samhällskroppen, där homosexualitet inte helt legitimeras. En annan intressant aspekt när det kommer till sexualitet, utifrån detta citat, är att ställa sig frågan vem det är som måste möta sin sexualitet i "Hjernevask". Jag tänker kring det med hjälp av Ahmeds vithetsbegrepp. I programmet framställs heterosexualitet som den ursprungliga sexualiteten, eller det naturliga begäret, då, som jag nämnde ovan, sexualitet i serien tätt förknippas med reproduktion mellan kvinna och man. På samma sätt som världen är orienterad utifrån vithet, ser jag också världen som organiserad kring heterosexualitet (Ahmed 2010:58). Heterosexualitet passerar medan homosexualitet stoppas upp, genom att, i det här fallet, undersökas men också framställas som det icke-heterosexuella.

När det talas om homosexualitet i "Hjernevask" är det alltid utifrån föreställningen om att en homosexuell man är vit och feminin, eller att en homosexuell kvinna alltid är vit och maskulin:

[...]Vi vet inte varför dessa gener slås av och på och det är ingen som sitter på svaret. Men mycket forskning tyder på att det är något biologiskt som bestämmer vilket kön man dras till, och kanske är homosexualitet en slags mosaik av manliga och kvinnliga egenskaper och att

det därför finns en grund till varför många homosexuella män uppfattas som lite mer feminina och många lesbiska som lite mer maskulina[...] (Eia 2010, avsnitt 3, 31:55, min översättning).

Det blir också tydligt att det görs en skillnad på manlig homosexualitet och kvinnlig homosexualitet, då den kvinnliga homosexualiteten benämns som lesbiskhet. Återigen är det ett binärt tänkande som genomsyrar det som sägs i serien. Jag förstår citatet ovan genom den heterosexuella matrisen. Att även homosexualiteten heterosexualiseras genom att koppla ihop begär till ”rätt” kön, till feminin eller maskulin. Jag förstår det som att homosexualitet i ”Hjernevask” görs begriplig genom detta.

”Ras”

Rasvetenskap har använts för att förtrycka människogrupper, kan det inte likaväl vara så att de var inne på något? Att raser faktiskt finns? (Eia, avsnitt 6, 05:13, min översättning).

I detta avsnitt kommer jag fokusera på hur ”ras” framställs i ”Hjernevask”. Citatet ovan är enligt mig talande för hur det talas om ”ras” genomgående i serien. Harald Eia ställer frågan om det möjligtvis finns människoraser, vilket får mig att tänka kring vem det är som kan ställa den frågan, på vilken position befinner en sig om den frågan är möjlig att ställa? Eia har inte erfarenheten av att rasifieras, förtryckas eller förminskas till sin hudfärg. Det är hans vithet som gör det möjligt för honom att ställa sig den frågan. Jag förstår detta utifrån Ahmeds teori kring vithet. Att vithet är utgångspunkten för hur kroppar orienteras i rummet, det som bestämmer vad som blir möjligt eller omöjligt och för vem (Ahmed 2010:52). Jag ser också vithet som ett slags socialt kapital i det att jag uppfattar det som att det för Eia inte är riskabelt att formulera frågor som kan få rasistiska effekter (Skeggs 1999:20). Det är inte vitheten som drabbas negativt av frågeställningarna, då det är vitheten som innehar en hegemonisk position. Det är vitheten som passerar (Ahmed 2010:60), som går obemärkt förbi.

Här blir det också relevant att se vithetens hegemoniska ställning utifrån representationen i ”Hjernevask”. Det är i egenskap av ”svart man” som icke-vita personer får uttala sig kring exempelvis somalisk hederskultur, som ett slags bekräftande av denna ”hetsiga” kultur. Eller när det kommer till diskriminering på

arbetsmarknaden får en man som inte får jobb uttala sig i egenskap av ”svart man”. Eller när det talas om att ”jamaicaner” springer snabbt på grund av explosiva gener får en man uttala sig, även här, i egenskap av ”svart man”. Att vara icke-vit blir i ”Hjernevask” väldigt påtagligt då det i princip alltid är på grund av sin hudfärg dessa personer får uttala sig, det är genom sin hudfärg de får en röst (Ahmed 2010:58).

När det i ”Hjernevask” uttalat talas om ”ras” görs detta också i förhållande till intelligens:

If you take a sample of east asians and give them IQ tests and a sample of american white people and give them IQ tests, and a sample of american blacks and give them IQ tests, will you get score differences? Yes you will, can't argue with that, that's just the way it is (Murray 2010 ,avsnitt 6, 28:34).

Charles Murray presenteras i programmet som en politiskt konservativ person, som gillar Obama. I citatet ovan artikuleras att det finns skillnader i intelligens mellan folkgrupper. Det finns flera intressanta aspekter som går att urskilja här. I samband med detta tas även resultaten av IQ testerna upp, som visar på att det är ”the american blacks” som presterar sämst i testerna. För det första saknas det ett perspektiv kring varför det skulle tänkas vara så. Att bara hävda att det *är* så det *är*, och att det därför inte finns något mer att säga riskerar att bortse från de maktrelationer som spirat ur slaveri och kolonial rasism, som ger vita en mer privilegierad position än svarta. Murray berättar även att dessa skillnader i USA har varit stabila de senaste 40-50 åren, men att det inte står helt klart om det beror på arv eller miljö. Han nämner också att vi kommer veta inom 10-20 år hur stor del som beror på genetik och hur stor del som beror på miljö (Hjernevask 2010, avsnitt 6, 29:17). Här uppfattar jag att det talas kring ”ras” som möjligtvis kan vara någonting som *är* snarare än någonting som *görs*. Murray talar också om den undersökning han gjorde som släpptes i boken ”the bell curve” år 1994, där IQ till olika folkgrupper undersöktes:

[...]eastasians are on top, so if you say the overall IQ is 100, then probably, eastasians are somewhere around 103-104, whites are about 100 and blacks in the US are around 85 (Murray 2010, avsnitt 6, 28:56).

Citatet kommer från ett sammanhang där Murray diskuterar IQ i förhållande till arv eller miljö. Enligt Murray kommer det eventuellt visa sig i framtiden att svarta i USA,

genetiskt, har lägre IQ än bland annat vita. Jag förstår citatet som en del av en rasistisk diskurs i USA. Citatet riskerar att legitimera att svarta i USA exkluderas på grund av denna eventuella och problematiska biologiska skillnad som Murray talar om. Den rasistiska ideologin som framkommer i Murrays uttalande, genom att förknippa svart och lägre IQ, sätter upp och definierar ramar inom vilka svarta människor i USA tvingas leva och förhålla sig. Att hävda att dessa skillnader i IQ skulle kunna vara genetiska och därför fasta är att tolerera orättvisor som gynnar högre (vita) samhällsklasser (Mohanty 2007:81).

När det i ”Hjernevask” talas om intelligens, förstår jag det som att det ofta görs utifrån premissen att ju längre söder ut vi kommer, eller desto mörkare hud någon har, desto mindre intelligent framställs dessa personer vara. Maktförhållanden mellan ”väst” och ”de Andra” är ingenting som reflekteras över i programmet i någon större utsträckning. I ett av avsnitten besöker Harald Eia den pensionerade och högerextremistiska Richard Lynn som har en klar rasistisk agenda:

Öst asiaterna är alltså i topp och på Lynns skala där det normala är 100, har norrmännen IQ 98. Enligt Lynn sjunker IQ-nivån ju längre ner i syd du kommer. Hos oss anser vi att de med ett IQ mellan 50 och 70 är mentalt efterblivna och nederst på Lynns lista börjar IQ-nivån bli farligt låg (Eia, avsnitt 6, 22:55, min översättning)

Istället för att problematisera maktförhållanden kopplade till postkoloniala effekter, får personer med rasistiska åsikter tala fritt i ”Hjernevask”. Att det ens är möjligt att tala om människor som inte ingår i bilden av västerlandet på ett sådant sätt tolkar jag som resultat av en hegemonisk vithet och rasism.

Kön, ”ras” och makt

I det här avsnittet kommer jag diskutera skillnaden som görs mellan kön och ”ras” i ”Hjernevask”. När det i serien talas om kön görs detta utifrån förställningen att män och kvinnor som två skilda homogena grupper:

Kanske är detta lösningen på jämställdhetsparadoxen. I ett fritt och jämlikt samhälle kommer män och kvinnor bli ojämlika för att de då kan dyrka sina säregna intressen (Eia 2010, avsnitt 1, 30:38, min översättning).

I citatet förutsätts att män som grupp är biologiskt lika varandra, och det samma gäller kvinnor. Det är denna bild som formar könets diskurs i serien. Oavsett om det handlar om biologi eller sociala konstruktioner så finns det en föreställning kring män och kvinnor som två fasta grupper. Dock så är det de biologiska argumenten som väger tyngst som citatet tydligt visar, genom föreställningen om att män och kvinnor har medfödda och säregna intressen.

När det kommer till ”ras” blir det, i serien, svårare att legitimera med biologi än när det kommer till kön. Argumenten blir inte lika tydligt för eller emot biologi, utan det sker en mer nyanserad framställning med argument som väger både för och emot biologi. Det är lättare i ”Hjernevask” att förklara kön med biologiska argument än vad det är att förklara ”ras” utifrån biologi och genetik. En annan stor skillnad när det kommer till ”ras” är att det individuella artikuleras mycket starkare än när det kommer till kön. Att tala om medfödda, inneboende egenskaper kopplade till ”ras” ses i ”Hjernevask” som mer problematiskt än när det kommer till kön, vilket visar på en diskursiv kamp. Det är lättare att låsa fast mening kring kön, att begränsa könet på genetiska grunder.

När det talas om ”ras” så blir slutsatsen att oavsett om det finns genetiska skillnader eller inte, handlar det om individ:

Now suppose tomorrow, that we knew that the main differences between blacks and whites was entirely genetic. Would that make Barack Obama any less smart? He is who he is. What you as an individual bring to the table defines you. And there's no reason for white people to treat asian people differently, or asians to treat blacks differently because of a group difference inability. Each individual is who he is (Murray 2010, avsnitt 6, 30:06).

Här görs alltså en skillnad mellan diskursen kring ”ras” i ”Hjernevask” och diskursen kring kön. Hur kommer det sig att till exempel inte kvinnor kan ses som individer i ”Hjernevask”? När det i serien talas om ”ras” så görs detta enbart utifrån män, men när det kommer till kön och sexualitet blir kvinnor en relevant kategori. Det är inte bara som icke-vit kroppen blir påtaglig, utan även som ”kvinna”. Jag förstår detta med hjälp av de tidigare resonemang jag fört kring Ahmeds tankar kring vithet, men också utifrån Maud Eduards diskussion kring kroppspolitik. Jag uppfattar det som att innebörden av ”kvinna” i ”Hjernevask” är starkt förknippad med kvinnokroppen. De

politiska aspekterna med kvinnokroppen döljs genom att reduceras till biologi och reproduktion (Eduards 2007:16).

Finns det inte en risk att det som artikuleras i citatet bidrar till att upprätthålla och normalisera ett ”ras”-tänk? I citatet förutsätts också att varje individ har möjlighet att definiera sig själv utifrån sina individuella handlingar. Det blir dock problematiskt att dessa individuella handlingar befinner sig i en kontext där, som jag argumenterat för ovan, vithet innehar en hegemonisk position, där heteronormativitet genomsyrar både förståelsen av kön och sexualitet, och som möjliggör för vissa kroppar men inte andra.

Materia/diskurs

I det här avsnittet kommer jag ta upp problematiken med uppdelningen mellan det materiella och det diskursiva. Flera av de forskare som får uttala sig i serien upprepar en syn kring biologi som någonting som går att skilja från sociala konstruktioner i ganska precisa procentenheter:

Okey, the professor said that, he would guess about 80% is due to social influences. Well, I'm not guessing, I'm saying that 50-60-70% is due to genetic differences (Plomin, 2010, avsnitt 2, 21:33).

Citatet kommer från Robert Plomin som är professor vid Kings College i London. Plomin är involverad i ett flertal adoptivstudier gällande korrelationen mellan intelligens hos adopterade barn och deras adoptivföräldrar (Hjernevask 2010, 16:11). I citatet uttalar Plomin att det är möjligt att säga hur mycket som är biologiskt, genetisk och vad som är socialt skapat. Plomin ser, utifrån citatet, på människor som binärt uppdelade, i den klassiska dikotomin; natur eller kultur. Det blir problematiskt att göra en sådan uppdelning. De genetiska procentenheterna förutsätter att det finns en essens, en kärna, eller en förprogrammerad sanning. I likhet med vad Butler (Butler 2007:56-57) diskuterar, går det inte se på kroppen som en fri yta, som står fri från politisk och diskursiv påverkan. I enighet med Barad är det mer önskvärt att förstå det materiella och det diskursiva som fenomen som inte går att skilja från varandra. Det är den intra-aktiva upprepande performativiteten mellan materia och

diskurs som skapar mening, inte som Plomin menar, nämligen att de går att särskilja (Barad 2003:822-823). Materia skapar diskursen, och diskursen skapar materia.

Intersektionella kopplingar

I ”Hjernevask” saknas ett intersektionellt perspektiv. Istället är det biologismens enformighet som får ta plats. Denna enkelspårighet bidrar både till att reproducera heteronormativ rasism genom att synliggöra maktstrukturer och visa på hur dessa verkar med varandra. Följande resonemang av evolutionspsykologen Steven Pinker belyser, enligt mig, det problematiska med biologiska förklaringar:

I think the concept of biology helps us in knowing how much we can change in a humane way. For example it would say, if men and women are not exactly the same, then the goal of having 50 % of engineers be women and 50% of researches and childlanguage be women, and 50% at everything be women, is going to be an inhumane goal, because its going to be preventing some people from doing what they want to do. So biology tells us what goals are humane, reasonable goals (Pinker 2010, avsnitt 7 , 07:37).

Pinker menar alltså att biologi kan tala om för oss vad som är ett humant mål och inte. Att vissa inhumana mål kommer förhindra vissa människor från att göra vad de verkligen vill. Jag vill argumentera för att världen redan är begränsande, och inhuman, då vissa personer redan förhindras från att göra vad de vill, som jag visat i både avsnitten om kön och om ”ras”. Är det inte oerhört problematiskt att bortse från de strukturer och fenomen som skapar oss som människor olika, som bestämmer vad som blir möjligt, naturligt, rätt och sant? Att titta intersektionellt, snarare än biologiskt, på dessa ämnen som tas upp i serien bidrar till att skapa en mer nyanserad förståelse kring kön, ”ras” och sexualitet. Det blir då möjligt att övervinna riskerna med att reproducera heteronormativ rasism. Att inte problematisera den biologiska diskursen kring kön, ”ras” och sexualitet som ohämmat får ta plats i ”Hjernevask”, som okritiskt visas för en norsk TV-publik, kan få förödande konsekvenser. Istället för att se på skillnad som någonting som skapas biologiskt, såsom Pinker nämner i citatet, ser jag på kön, ”ras” och sexualitet som sociala positioner som historiskt upprepas, genom att levas. Dessa sociala positioner hänger samman med olika kapital, som Skeggs diskuterar (1999:20-21). Vi föds in i bland annat könsmissiga och ”ras”-

mässiga relationer som innebär att vi besitter olika tillhörande positioner, som ”kvinna” och ”vit”, är sammanlänkade med historiskt nedärvd mening och värderingar. Den position vi tilldelas, den plats vi får i samhället, påverkar hur vi kan röra oss och vilka relationer vi har till andra positioner (Skeggs 1999:22). Därför blir det problematiskt att med hjälp av biologiska procentenheter bestämma vad som är humant och inte, eftersom det förutsätter att biologin står fri från det sociala.

Slutdiskussion

Den här uppsatsen har undersökt och diskuterat framställningen av kön, ”ras” och sexualitet samt vilka hegemoniska positioner som går att finna i den norska populärvetenskapliga TV-serien; ”Hjernevask”. Hela serien är uppbyggd på en kamp mellan biologiska och socialkonstruktionistiska förklaringsmodeller till kön, sexualitet och ”ras”. Det är dock de biologiska argumenten som får ta mest plats och som framställs som mer trovärdiga genomgående i serien. När det kommer till diskursen kring kön och sexualitet i ”Hjernevask” har jag tydliggjort att dessa förhåller sig till en heteronormativ ordning, där biologiskt kön kopplas till femininitet eller maskulinitet, men också till ett specifikt begär. Feminina kvinnor förväntas i ”Hjernevask” begära maskulina män och tvärtom. Detta heteronormativa förhållningssätt genomsyrar även diskussioner kring homosexualitet i serien. I uppsatsen har jag även visat att de biologiska förklaringsmodellerna förbinder kön med specifika förväntningar och egenskaper hos bland annat kvinnor. En annan problematisk aspekt som går att urskilja i serien är den binära uppdelningen av män och kvinnor. Att tänka kring kvinnor som homogen grupp riskerar att bortse från den enorma skillnad som det innebär att ”vara” kvinna och de maktrelationer som placerar oss in i specifika positioner i samhället. Dessa positioner är inte fasta och stabila, såsom det i ”Hjernevask” framställs när det kommer till mer biologiska förklaringar, utan föränderliga. I serien talas det också om ”ras” och diskuteras huruvida det biologiskt existerar olika mänskliga ”raser” eller inte. När det talas om ”ras” i ”Hjernevask” görs detta i stor utsträckning i förhållande till intelligens, eller IQ. Det som framkommer är att svarta människors IQ är lägre än vita. Detta sker utan att problematisera eller kritisera de maktstrukturer som ligger till grund till den skillnad

som görs mellan människor. Jag har argumenterat för att det är världens organisering kring vithet som möjliggör just dessa frågor som tas upp i programserien. En intressant aspekt som jag tydliggjort i min uppsats är att det i ”Hjernevask” är lättare att legitimera biologiska förklaringar när det kommer till kön än när det gäller ”ras”.

I serien går det att finna ett flertal hegemoniska positioner. En av dem är vithet. Det blir tydligt att det är vithet som är utgångspunkten i ”Hjernevask” i det att den görs osynlig. Det är de icke-vita kropparna som blir påtagliga på så vis att det är i egenskap av icke-vit de får uttala sig. Kvinnokroppar framställs på liknande sätt genom att förknippas med reproduktion, att vara kvinna är att också vara sin kropp.

En annan hegemonisk position som går att finna i ”Hjernevask” är heteronormativitet. Heterosexualiteten framställs som det ursprungliga och därför också det mest naturliga. Det är inte heterosexualiteten som måste undersökas, redas ut eller förklaras.

Den diskurs som framkommer i ”Hjernevask” ser jag som väldigt begränsande för de subjekt som inte platsar i de egenskaper som tillskrivs exempelvis ett visst kön. Istället för att reda ut motsättningen mellan arv och miljö tenderar ”Hjernevask” att förstärka en binär uppdelning, genom att skapa kvinna som skild från man, och heterosexualitet skild från homosexualitet samt svart som skild från vit. Om syftet med hela serien varit att förstärka ojämlikheter och reproducera heteronormativ rasism får en ändå säga att ”Hjernevask” definitivt lyckats med detta.

Källförteckning

Tryckta källor

Ahmed, Sara (2011), Vithetens hegemoni. Tankekraft förlag: Hägersten

Ambjörnsson, Fanny (2003), I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer. Ordfront förlag: Stockholm

Ambjörnsson, Fanny (2006), Vad är queer? Natur & kultur: Stockholm

Arrhenius, Sara (1999), En riktig kvinna: om biologism och könsskillnad. Pocky: Avesta

Butler, Judith (2006), Genus ogjort: kropp, begär och möjlig existens. Norstedts Akademiska Förlag: Stockholm

Butler, Judith (2007), Genustrubbel: feminism och identitetens subversion. Daidalos: Göteborg

de los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana (2005), Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap. 1. uppl. Liber: Malmö

Eduards, Maud (2007), Kroppspolitik: Om moder Svea och andra kvinnor. Atlas Akademi: Stockholm

Lancaster, Robert (2003), The trouble with nature: Sex in science and popular culture. University of California Press: Oakland

Lykke, Nina (2009), Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift. Liber: Stockholm

Mohanty, Chandra Talpade (2007), *Feminism utan gränser: avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Tankekraft förlag: Hägersten

Skeggs, Beverley (1999), *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Daidalos: Göteborg

Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur: Lund

Artiklar

Ahmed, Sara (2010), "Vithetens fenomenologi", *Tidskrift för genusvetenskap*, 1-2, s. 49-69

Ali, Suki (2006), "Racializing research: Managing power and politics?". *Ethnic and Racial Studies* 29(3), s. 471-486

Barad, Karen (2003), "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter". *Signs: Journal of Women in Culture & Society*, 28(3), s. 801-831

Haraway, Donna (1988) "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Feminist Studies*, 14(3), s. 575 - 599

Hvas, Lotte , Gannik, Dorte Effersøe (2008), "Discourses on menopause - Part I: Menopause described in texts addressed to Danish women 1996-2004". *Health*, 12(2), s. 157-175

Oikkonen, Venla.(2009), "Narrating Descent: Popular Science, Evolutionary Theory and Gender Politics". *Science as Culture*, 18(1), s.1-21

Websidor

<https://www.flashback.org> (2014-11-01)

<https://www.flashback.org/t2180412> (2014-11-01)

<https://genusnytt.wordpress.com/2011/12/03/se-hjernevask-avsloja-genusmyterna/>
(2014-11-01)

http://www.nrk.no/kultur/se-forste-episode-av-_hjernevask_-1.7014412 (2014-11-01)

<https://www.youtube.com/playlist?list=PL8NYZrinSOIA93-ona-F0P9AXnmi6lMQM>
(2014-11-01)

Vad är det som formar oss människor? Är det arv? Eller är det miljö? Är det så att män och kvinnor, i ett jämlikt samhälle, kommer bli fria att hylla sina säregna intressen? Frågeställningar som dessa behandlas i NRK:s dokumentärserie "Hjernevask". Den här uppsatsen undersöker hur föreställningar kring kön, sexualitet och "ras" i serien bidrar till att skapa ojämlika diskurser där maktstrukturer döljs bakom biologiska argument.

